

Naturvärden på Kvarnholmen, Nacka kommun

Pro Natura

Tomas Fasth 2014

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	2
Inventeringsområde	2
Metodik	2
Resultat	3
Delområdesbeskrivningar	3
Diskussion	9
Referenser	10

Bilagor

Bilaga 1 Karta över växtplatser, rödlistade arter och signalarter

Författare och fotograf: Tomas Fasth

Omslagsbild: Kavelhirsen står friskt grönklädd i bjärt kontrast till övriga gräs som är vissna i början av september på Kvarnholmens centrala och södra hälft.

Naturvärdesinventering av Kvarnholmen

Inledning

Kvarnholmen mellan Sicklaön och Djurgården utgör Nacka kommuns utpost mot farleden för båttrafiken från Salstjöns skärgård till Stockholms innerstad och vidare mot Mälaren. Bebyggelsen som ska anläggas här ersätter delvis industrier men kommer också att ta grönområden i anspråk. Nya vägar som projekteras minskar också grönytna.

Denna naturvärdesinventering syftar till att redovisa de biologiska värden som finns idag och som kan bevaras för framtiden om hänsyn till dessa värden ges i stadsplaneringen. Värdena är såväl av trädbärande natur som markflora där många arter har fått spridning genom kvarnverksamheten under tidigare sekler.

Under sensommaren 2014 har områdets naturvärden inventerats av Pro Natura på uppdrag av Nacka kommun där Elisabeth Rosell varit kontaktperson och Anna Sundberg på GIS-enheten har medverkat i kartredovisning. Tidigare naturvärdesinventeringar av Kvarnholmen har gjorts av Ekologigruppen 2009 och Stockholms universitet 1984. Floran har beskrivits av Per Sigurd Lindberg i Nackaboken 1987.

Inventeringsområdet

Kvarnholmen är sedan tidigare hårt exploaterad där strandzoner har nyttjats som båthamnar och kvarnverksamheten tagit de högre belägna delarna av holmen i anspråk. Den kuperade terrängen medger ändå utrymme för natur där öppna klipphällar och bergbranter dominerar. Längst österut finns ett skogsparti med både ädellöv- och tallskog som lyfts fram som ett kommunalt naturvärdesobjekt (klass 3). Till inventeringsområdet har också hört Gäddviken, östligaste delen av Finnberget. Här finns hamn, utfyllnadsmark samt berghällar och -branter.

Metodik

Floravärden som har dokumenterats under senare delen av 1900-talet har följts upp och nya naturvärden inom grönområdena har eftersökts. Här har både trädbärande värden och markfloran varit i fokus. Naturvärdesträd har däremot inte kartlagts då sådana värden redan finns dokumenterade.

Inventeringsområdes grönområden av olika karaktär och naturvärdesklass har beskrivits i mindre delområden där dessa beskrivits och bedömts. Ambitionen har varit att urskilja delområden med enhetlig naturtyp och naturliga eller kulturskapad avgränsning. Delområdenas naturvärdesklassning har skett utifrån trädbeståndens innehåll av naturvärdesträd, markflora och värdefulla strukturer. Klass 1 motsvarar nyckelbiotopklass, klass 2 ett naturvärdesobjekt. Klass 3 kan betraktas som utvecklingsmark till eller buffertzoner mot de biologiska värdekärnorna (klass 1 och 2).

I fältarbetet har ortofoton i olika skalor använts. Miljöer och arter har dokumenterats med digitalkamera. Till fältutrustningen har också hört GPS, handlupp och fickkniv.

Resultat

Inventeringsområdets 8 olika delområdens utsträckning framgår av karta i bilaga 1. I tabell 1 nedan framgår översiktligt deras areal, dominerande naturtyp och naturvärdesklass. Beskrivningar av naturvärdena ges närmare nedan.

Särskilda naturvärdesarter, rödlistade, signalarter och övriga, fördelar sig enligt kartbilaga 2.

Sammanlagt omfattar de drygt 30 ha,

Delområde	Biotop	N-klass	Areal
1	ädellövskog	1	1,4
2	tallskog	1	0,6
3	tallskog	1	0,3
4	klipptorräng	1	0,7
5	lövskog	2	1,1
6	klipptorräng	3	1,1
7	lövskog	3	0,9
8	hällmarker	2	1,7
	SUMMA		7,8

Tab 1. Delområdets fördelning på naturtyper och naturvärdesklass samt areal

Delområdesbeskrivningar

1 Ädellövskog Naturvärdesklass 1 Areal 1,4 ha

Beskrivning

Kvarnholmens östra ände är skogsklädd och lägre belägen än de höglänta öppnare centrala partierna. Skogbeståndet är fragmenterat sedan broförbindelsen med Sicklaön dragits genom skogen. En mindre väg som ansluter till broförbindelsen utgör också ett märkbart ingrepp. En jätteek som vuxit där vägen dragits finns har kapats ner och lagts vid sidan om.

I de lägsta delarna finns ädellövskog med ek och hassel och inslag av grov tall. Tallarna är överlag gamla och här finns förekomster av talticka och en notering av grovticka. I ädellövskogen finns även grov ek och ask samt medelålders lind och längst i väster lönn. Ekarna är uppemot 150 år gamla. En grov gammal ekstubbe visar att ekbeståndet har lång kontinuitet. Ekticka noterades på en döende ek. Under hasseln växer svart trumpetsvamp och marsipankremla.

En vällagd stenmur i södra delen är av kulturhistoriskt intresse.

Bedömning

Områdets förekomst av gammal tall och en ädellövskog med kontinuitet ger höga naturvärden som är knutet till både trädskikt och markflora. Ingreppen har påverkat naturvärdena negativt men inte degraderat dess nyckelbiotopskvalitet.

2

Tallskog

Naturvärdesklass 1

Areal 0,6 ha

Beskrivning

Skogsbeståndet på östra Kvarnholmen domineras i de högre delarna av tall. Västerut övergår skogen i glest klädda hållmarker som också innehåller en utomhusservering. I norr har utbyggnaden av bostäder tagit en del av skogen i anspråk. Återstående delar av tallskogen är gammal med inslag av > 200 år gamla tallar med förekomst av tallticka.

Bedömning

Tillsammans med föregående område finns här öns enda skogsbestånd av betydelse. Områdets främsta värde är de gamla tallarna.

3

Tallskog

Naturvärdesklass 1

Areal 0,3 ha

Beskrivning

Söder om den nya förbindelsen med Sicklaön som nyligen påbörjats finns ett litet tallbestånd kvar. Gamla tallar med tallticka förekommer. Lövinslaget är stort och en grov, ihålig gammal ek med mulm utgör sannolikt det äldsta trädet på Kvarholmen. Vitaliteten är god trots hög ålder och rötangrepp av ekticka.

Jätteeken med Ryssbergen i bakgrunden

Bedömning

Högsta naturvärde har detta område tack vare en mycket gammal ek som sannolikt är värd för krävande arter av vedinsekter.

4 Hällmarker Naturvärdesklass 1 Areal 0,7 ha

Beskrivning

Sydsidan av de centrala delarna av Kvarnholmen utgörs av solexponerade klippor som slutar i en liten brant ovan hamnen. Träd saknas i stort sett helt och spridda buskar utgör enda högre vegetation. Artrikedomen är stor med rosor, berbers, häckoxbär, svarta vinbär, slån och syren. I de brantare delarna finns bitvis översilade hållar med lite rikare flora. Blodnäva, hållveronika, fältmalört, backglim, backsmultron, backdunört, rockentrav, sandlök och hybriden mellan gul- och strimsporre förekommer här. På de högre belägna hållarna finns tillsammans med vit fetknopp flera välmående förekomster av kavelhirs som sannolikt har sitt ursprung i sädesavfall som tippats i närheten. Arten uppträder i södra Sverige som åkerogräs på sandig mark där konkurrensen om utrymmet är svagare.

Nedersta klipphyllans förekomst av kavelhirs

Bedömning

Kavelhirs som räknas till de rödlistade arterna i Sverige sedan år 2000 (missgynnad) har enligt Sörmlands flora ytterligare två förekomster i Nacka. Närmast finns en liten förekomst mellan Dockan och Alphyddan söder om Svindersviken som liknar den på Kvarnholmen. I övriga delar av Sörmland uppges arten förekomma på 25 lokaler. Både förekomsterna av kavelhirs och torrängsfloran i söder hotas av bebyggelseplanerna.

5 Lövskog Naturvärdesklass 2 Areal 1,1 ha

Beskrivning

I sydvänt läge finns små lövskogsdungar kring radhus som byggts i etager i sluttningen. Äldsta träden är ekar och tallar. Här förekommer talticka. Döda ihåliga ekar är av intresse för vedinsekter. Myskmadra finns nära Valsvägens slut och Lindberg anger även förekomst av vippärt. Bland lövsly och vanligare buskar finns även en getapel.

Bedömning

Här finns trädbärande värden knuten till tall och ek samt värdefull lövskogsflora.

6 Klipptorräng Naturvärdesklass 3 Areal 1,1 ha

Beskrivning

I öster finns öppna klipptorrängar och berghällar utan högre vegetation. Västra delen har en hel del lövträd i branter och som planterade solitärer. Intill en lekplats finns en tredelad äldre lönn. På torrängarna finns stor fetknopp, fältmalört, hållveronika och blodnäva. I branten mot hamnen växer jättekungsljus.

Eldskinnbaggar i färd med att suga i sig näring av frukterna på myskmalva

Bedömning

Rikt blommande klippor ger detta område särskilda värden. Den tredelade lönnen riskerar att fläckas och stammarna falla över lekplatsen. Lönnen bör hamlas för att förebygga en fläkning.

7 Lövskog Naturvärdesklass 3 Areal 0,9 ha

Beskrivning

Vid östra Finnberget finns en bård med lövskog, främst ek och björk i en ganska brant slänt. Några vidkroniga sälgar växer närmast industrier vid foten av berget. Trädsiktet är jämnårigt och saknar äldre träd. Störst intresse är sälgar med gnagspår av myskbock i döende grenar samt död ved av asp och hålträd av björk.

Bedömning

Lövbestand som på sikt blir mer värdefullt med ökad ålder och mängd död ved.

8 Hällmark Naturvärdesklass 2 Areal 1,7 ha

Beskrivning

Mellan flerfamiljsbostäder på krönet av Kvarnholmen och –vägen finns mestadels öppna klipphällar. Hällarna är vackert slipade av inlandsisen. Markfloran är sparsam men här och var dyker små odlingar upp ur klippskrevor. Grupper av tall förekommer på flera håll med inslag av gamla senvuxna uppemot 200-åriga träd. Nära bebyggelsen noterades talticka. Längs Kvarnholmsvägen finns en ridå med äldre lövträd, främst ihålig asp och ek.

Rundslipad häll på krönet av Kvarnholmen med spår från inlandsisen

Bedömning

Välslipade hällar som uppvisar tydliga spår från istiden är områdets främsta värden.

Övriga naturvärden

Kvarnholmens kulturhistoria som kvarnplats har medfört en rad ovanliga växter som följt med säden som transporterats från hamnar och spridits från avfall från kvarnarna. Bland sådana arter finns rika förekomster av gullusern, vit och gul sötväppling samt olika senaps-arter (*Sisymbrium loselii*, *S. volgense*). Flertalet växer längs vägkanter och hamnpiren vid Gäddviken.

En uppgift om en av två förekomster av piggrö från floraväktare på Kvarnholmen kan lokaliseras till Gäddviken. Detta fynd har inte följts upp ifält men enligt uppgift har arten inte setts här på senare år. Arten finns med bland starkt hotade arter i Sverige. Ytterligare en förekomst finns uppgiven från Kvarnholmen men denna fyndplats har förstörts i samband med bygget av vägen mot nya Kvarnholmsbron. En annan hotklassad art, gråådran, finns också en uppgift om från östra Kvarnholmen (Jan Edelsjö). Dess växtplats vid tennisbanan öster om disponentvillan har följts upp under senaste åren av floraväktare men utan att återfinnas (Henry Gudmundson).

Under en ek intill disponentvillan på östra Kvarnholmen växer eldsopp. Norr om disponentvillan växer äldre tall som är värd för talticka.

Eldsoppen bildar mykorrhiza med ek och behöver trädets rötter för sin näringsförsörjning

Tidigare fanns jättegrytor nära hamnen på södra sidan av Kvarnholmen men dessa sprängdes sönder i samband med anläggandet av oljecisterner här under första halvan av 1900-talet.

Diskussion

Kvarnholmen historia som kvarnplats och senare tillkomsten av oljehamnar har reducerat de ursprungliga naturtyperna till periferin. Östra udden där den enda större skogsområdet återstod har nyligen genomdragits av en trafikled för en tredje broförbindelse med fastlandet. Återstående delar av skogen har emellertid höga naturvärden med hög ålder hos både tallbestånd och enskilda gamla ekar samt hasselbestånd med lind. Sammantaget finns här två ha. För att mångfalden av arter ska kunna fortleva krävs att områdets karaktär av skog består. Omföring till park där all undervegetation och död ved tas bort skulle starkt reducera värdet.

Kvarnholmens kulturhistoria och tillhörande biologiska arv från tiden för kvarnverksamheten finns ännu kvar på Kvarnholmen på de refuger som står till buds för växter i vägkanter, hamnpirar, grusplaner och klippfyllor. Sistnämnda biotop har blivit en reträttplats för ett åkerogräs, kavelhirs, som har flera små förekomster på Kvarnholmen. Om dessa finns kvar efter att bebyggelseplanerna realiserats är dock ovisst. Här finns ännu möjligheten att värna om Kvarnholmens biologiska arv genom att spara de klippor där arten växer.

Den rödlistade kavelhirsen på Kvarnholmen är ett biologiskt kulturarv

Referenser

Elvers, I. 1980: *Melica ciliata* och *Setaria viridis* (grusslok och kavelhirs – rapportförfattarens anmärkning) återfunna på klassiska Stockholmslokaler. Svensk Bot. Tidskr. 2/1980.

Gärdenfors, U. 2000, 2010: Rödlistade arter i Sverige 2000, 2010. Artdatabanken, SLU.

Lindberg, P-S. 1986: Bilburen bergsbotanik. Artikel ur Nackaboken.

Naturgeografiska institutionen, Stockholms universitet 1984: Natur på Sicklaön – Försök till resurs- och probleminventering. Praktikarbete naturvård, Biologisk-geovetenskaplig linje.

Nitare, J. 2000: Signalarter – indikatorer på skyddsvärd skog. Flora över kryptogamer. Skogsstyrelsen.

Rydberg, H. & Wanntorp, H-E. 2001: Sörmlands flora.

Muntliga uppgifter

Henry Gudmundson: Floraväktarlokaliter på Kvarnholmen.

1:2 500

